

IVAN DOROVSKÝ

MICKIEWICZOVO DÍLO A MAKEDONCI

Jak je patrné z referátů na XII. mezinárodním sjezdu slavistů, který se na počátku srpna a září 1998 konal v historickém Krakově (tam jsou uloženy ostatky A. Mickiewicze vedle hrodek polských králů), Mickiewiczovo dílo vyvolává zájem literárních vědců a překladatelů také dnes. A to nejen v Polsku a v ostatních slovanských zemích, nýbrž také např. u ázerbájdžánských, gruzínských, rumunských, švýcarských, severoamerických, německých nebo japonských slavistů.

Bezprostřední nebo nepřímou souvislost s naším tématem měly např. příspěvky slovinských literárních vědců, kteří zkoumali „napětí mezi etnocentrismem a univerzalismem“, zatímco chorvátská autoři sledovali působení emigrantů ze slovanských zemí při formování chorvátské kultury a zvláště pak Krležovy interpretace Mickiewiczových *Dziadů*, bulharští polonisté pojednali o profétismu (prorocství) u Mickiewicze a na základě textů bulharské a polské emigrace o otázce návratu nebo srovnávali poemu *Krvavá píseň* Penča Slavejkova s Mickiewiczovým *Panem Tadeášem*.¹

Od doby, kdy významný český literární slavista a polonista Karel Krejčí napsal svou studii o Mickiewiczovi v literaturách západních a jižních Slovanů,² uplynuly více než čtyři desítky let. K. Krejčí v ní ovšem sleduje pronikání Mickiewiczova díla ke Slovanům do první světové války a pouze v závěru své studie naznačuje, že „i po první světové válce /.../ zůstává Mickiewicz živý. Čte se, studuje i nově překládá“.

Za posledních téměř padesát let vznikly u nás, v Polsku i v dalších slovanských i neslovanských zemích četné studie, statí, analýzy a přehledy, jež jsou tak či onak spjaté se životem a dílem Adama Mickiewicze. Nejčastěji vznikaly v souvislosti s výročím básníkovy narození nebo úmrtí. Nejinak ostatně je tomu také v tomto případě.

---

¹ XII Międzynarodowy Kongres slawistów Kraków 1998. Streszczenia referatów i komunikatów. Literaturoznawstwo, folklorystyka, nauka o kulturze, Warszawa 1998.

² Krejčí, K.: Mickiewicz v literaturách západních a jižních Slovanů. *Slavia*, roč. XXV., seš. 1, 1956, s. 1–17.

Titulek v denním tisku z konce dubna 1998, který se na první pohled může zdát provokativní, obsahuje otázku, zda je Adam Mickiewicz polský, litevský nebo běloruský básník.³ V roce dvousetého výročí jeho narození se totiž konaly v Polsku, Bělorusku, na Litvě, u nás i jinde v Evropě četné konference a vědecká setkání, na nichž literární vědci jednali o Mickiewiczově místě v jednotlivých národních kulturách i ve světové literatuře.⁴

Někteří literární historici, kteří se chtěli vyhnout odpovědi na otázku, zda A. Mickiewicz není (také) litevský nebo běloruský básník, poukazovali na básníkovo *evropanství*.⁵ Poznávám, že A. Mickiewicz nepatří podle mého názoru k biliterárním nebo dokonce polyliterárním tvůrcům. Je to největší polský básník. Působila však na něho a na jeho tvorbu litevská a běloruská lidové slovesná tvorba i litevské kulturní a ideové prostředí. Nesmí nás proto udivovat, že se A. Mickiewicz při psaní svého vrcholného romantického eposu Pan Tadeáš inspiroval mj. stále ještě živým žánrem heroikomického eposu na Litvě.

Běloruský literární vývoj má některé analogické rysy s vývojem bulharské nebo makedonské literatury. Všechny tři národní literatury v určitém smyslu navazovaly na přerušené tradice a v mnohém musely *dohánět* evropský literární vývoj. Je známo, že se novodobý běloruský národ a jeho jazyk formovaly v době, kdy se Bělorusko nacházelo pod nadvládou litevských a později polských feudálů. Na území Běloruska se nacházely dvě blízké literatury — ruská a polská. K přerušení tradice v běloruské literatuře došlo právě díky rozšíření ruské a polské literatury.

Běloruská a makedonská literarura 19. století mají jeden společný specifický rys: v první z nich začala vznikat díla psaná rusky nebo polsky, v druhé psaná bulharsky nebo srbsky. Taková díla psali nejčastěji původem polští nebo ruští autoři, kteří pocházeli z území Běloruska. A ta díla, která měla vysokou ideovou a uměleckou úroveň, stala se pro běloruskou literaturu prototypem. V Mickiewiczových baladách a poémách o rodném kraji jsou četné motivy, které byly přijímány a rozvíjeny v nové běloruské literatuře.⁶ Je přitom nesporné, že A. Mickiewicz, který měl silné polské národní povědomí, psal o litevské (běloruské) zemi jako o své vlasti, v níž se narodil.

To je zřejmě jedna z příčin, proč byla Mickiewiczova tvorba Bělorusům blízká a proč z ní čerpala tvůrčí inspiraci k vyjádření svého vztaku k rodné zemi. Mickiewiczova básnická tvorba odpovídala tehdejším potřebám a neodkladným úkolům běloruské literatury.

³ F. J.: Mickiewicz — poljski, litvanski in beloruski pesnik? Denik Delo, Ljubljana 29. 4. 1998.

⁴ Tak např. v Minsku a Novogródku se v září 1998 konala mezinárodní konference na téma Adam Mickiewicz v národních kulturách. S konferencí byly spojeny kulturní dny na téma Adam Mickiewicz a Janko Kupala. Univerzita v Brestu zorganizovala v březnu 1998 vědecké zasedání na téma Místo Adama Mickiewicze ve světové literatuře.

⁵ Diskuse na mezinárodní konferenci k 200. výročí básníkova narození, která se pod názvem Adam Mickiewicz: Teksty i konteksty konala ve dnech 24. a 25. listopadu 1998 na Filozofické fakultě Palackého univerzity v Olomouci.

⁶ Dorovski, I.: Studiji za balkanskiot literaturnen proces vo XIX i XX vek, Skopje 1992, s. 95–97.

Zmínil jsem se podrobněji o vztahu tvorby A. Mickiewicze k litevské a běloruské literatuře proto, že to má mnoho společného s počátky pronikání a recepce jeho díla u Makedonců, kteří se konstituovali jako národ ze všech slovanských národů nejpозději.

Jestliže nacházíme např. v české, slovenské nebo lužickosrbské literatuře četné ohlasy a vlivy Mickiewiczových balad, sonetů i historických poém, pak musím říci, že v makedonské literatuře se s podobným jevem setkáváme mnohem později, koncem čtyřicátých let našeho století a pak až v letech po druhé světové válce. Podrobněji se o tom zmíním na jiném místě. Platí však téměř beze zbytku také v tomto případě prozíravé tvrzení K. Krejčího, který napsal o Panu Tadeášovi, že „*všechny slovanské literatury získávají v druhé polovině XIX. století překlad Mickiewiczovy šlechtické historky, buď úplný, nebo v rozsáhlých fragmentech*“.⁷

Jednou z mnoha zvláštností balkánského literárního a obecně kulturního procesu zejména v minulém a v našem století je, že díla psaná v bulharských, srbských nebo makedonských dialektech, naddialektech či interdialektech četli jak bulharští, tak srbsští nebo makedonští literáti, osvětoví a kulturní pracovníci i gramotní čtenáři.

Další, ovšem mimoliterárně motivovanou, zvláštností bylo, že se umělecká, překladatelská aj. díla autorů, kteří pocházeli z území historické Makedonie a byla napsána buď v autorově rodném nářečí nebo v naddialektu, v srbsčině nebo bulharštině, chápala a intrpretovala jako díla patřící buď do srbské nebo bulharské literatury. Historický vývoj a dnešní realita nás ovšem nutí, abychom vycházeli z logiky věci, nikoli z obrozenských či nacionalistických představ minulosti.

V našem případě jde o rodáka z makedonského města Kratova **Efrema Karanova** (1852–1927), který je jedním z prvních překladatelů celého Mickiewiczova eposu *Pan Tadeáš*.⁸ Byl absolventem ruských středních a vysokých škol a duchovních seminářů, pracoval na ruském konzulárním úřadu v bulharském Plovdivu, byl učitelem, autorem *Dějin Srbska*⁹ a plodným sběratelem lidové slovesných výtvorů, především ze svého rodného kraje, jež uveřejnil v tehdejší bulharském periodickém tisku (podobný makedonský periodický tisk v té době neexistoval).¹⁰

V bulharské literární historii je ovšem E. Karanov pojímán jako jeden z autorů bulharské historické povídky, za jehož zakladatele je považován Zacharij Stojanov (1850–1889) a je řazen ke skupině dalších bulharských autorů, např. ke Christu Popkonstantinovi, Grozju Grozevovi, Filipu Simidovovi (1852–1925) aj. A to proto, že napsal historickou povídku *Rumena vojvoda* (1886),

⁷ Krejčí, K.: Mickiewicz v literaturách západních a jižních Slovanů, *Slavia*, roč. XXV., seš. 1, 1956, s. 11.

⁸ Mickevič, A.: *Pan Tadeuš. Prevede ot polski Efrema Karanova*, Sofija 1901.

⁹ Kranov, E.: *Istorija na Sărbija*, Sofija 1886.

¹⁰ V časopise *Periodičesko spisanie*, v letech 1883–1885, nebo v publikaci *Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižnina*, Sofija 1896.

pojednávající značně neuměle o hrdinských činech legendárního bulharského vojvody minulého století Filipa Totju.

Efremu Karanovovi se bohužel nepodařilo za života vydat své rozsáhlé zápisy lidových písní. Psal stati z oblasti etnografie a folkloristiky, které uveřejnil v čas. *Periodičesko spisanie*. V něm vycházely jako přílohy překlady děl Fr. Schillera (Loupežníci, Marie Stuartovna), Bibliografie novobulharské literatury Konstantina Jirečka, Gogolův Taras Bulba aj. V něm vyšly roku 1901 také Karanovovy překlady staroruského Slova o pluku Igorově a Mickiewiczova Pana Tadeáše.¹¹

Překlad Pana Tadeáše byl první ucelený překlad vrcholné Mickiewiczovy realistické epeje do překladatelovy „bulharštiny“.¹² Byla to zvláštní bulharština, ve skutečnosti směs bulharského jazyka a východomakedonských nářečí. Kritika přijala Karanovův překlad Pana Tadeáše záporně.¹³ Dokonce se o něm vyjadřovala jízlivě a ironicky: „Pan Karanov výborně zná své nářečí a zdá se, že je používá ve všech případech své činnosti a také v tomto případě svého překladu Mickiewiczze použil své nářečí. Tak nám předložil Mickiewiczova Pana Tadeáše v poněkud směšném a originálním rouše západního Bulhara.“¹⁴ Proto jej také bulharský literární historik a folklorista Petr Dinekov označil za nezdařilý překlad. Zároveň však vyjádřil překladateli uznání za jeho úsilí: „Dejstvitelno, za vremeto e bilo cjal podvig da se prevede genialnata poema na Mickevič i trjajbva da se otdate nužnoto priznanie na Efrem Karanov za položenite golemi usilija i staranija.“¹⁵

E. Karanovovi bulharská literární kritika vytýkala, že neovládal dobře polsky, že neměl básnický cit a že jeho jazyk překladu byl *bandlní*, že jeho překlad má dvakrát víc veršů než originál. Uměleckou hodnotu překladu však kromě toho nejvíce snižovalo použité západobulharské nářečí.¹⁶ Patrně proto nenašel překlad mnoho čtenářů a několik desetiletí také žádné následovníky ani v Bulharsku, ani v Makedonii.

Vlivem složitého historického vývoje a formování makedonského národa a makedonského spisovného jazyka zůstávalo proto Mickiewiczovo básnické dílo pro makedonské čtenáře dlouho neznámé. Pouze inteligence, která četla (a často také svá díla psala) bulharsky nebo srbsky, měla možnost se s ním seznámit.

Zesílený zájem o sonet a sonetní věnec se projevil na samém počátku vývoje makedonské moderní poezie. U nejznámějšího makedonského básníka první generace Venka Markovského (1915–1988), jenž je dnes typickým dovidomým a biliterárním autorem, nacházíme tři sonetní věnce napsané v letech 1939–

¹¹ Dinekov, P.: Adam Mickevič na bálgarski, Ezik i literatura, 1949, kn. 3, s. 49–51.

¹² Karanova, L.: Efrem Karanov — prvi prevodač na „Pan Tadeuš“. In: Adam Mickevič, brojedinstven, Sofija 1946.

¹³ M. I.: Pan Tadeuš ot Adama Mickevič. Preved ot polski E. Karanov. Periodičesko spisanie, kn. XLII, Sofija 1902, s. 884.

¹⁴ B. A.: Adam Mickevič, Pan Tadeuš. Prevede E. Karanov, Misal, literaturno-obštestveno spisanie, god. XI, kn. VIII, Sofija 1901, s. 513–514.

¹⁵ Dinekov, P.: cit. dílo, s. 49.

¹⁶ Sazdov, T.: Efrem Karanov — život i delo. In: Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet na Univerzitetot vo Skopje, kn. 21, Skopje 1969, s. 199–221.

1941.¹⁷ Po formální stránce zachovávají klasické schéma a prozrazují své vzory, jimiž byly vedle Fr. Petrarkey především A. Mickiewicz a Fr. Prešeren.

Také v prvním poválečném desetiletí se objevily u několika tvůrců (Lazo Karovski, Genadi Bolinovski, Srbo Ivanovski, Gane Todorovski aj.) pokusy o sonet. Ovšem bez výraznějších uměleckých výsledků. Ty se dostavily až v šedesátých a na počátku sedmdesátých let v jednotlivých básních a básnických sbírkách Vlady Uroševiče, Bogomila Gjuzela, Blažeho Koneského a Petra Boškovského, později též v díle Michaila Rendžova.

Necelých deset let po vzniku první makedonské republiky (1945) a po kodifikaci makedonského spisovného jazyka začal v jednotlivých překladech uvádět k makedonskému čtenáři básnickou tvorbu mj. také ruských, srbských, českých a polských básnických tvůrců literární historik, básník, prozaik, jazykovědec evropského formátu, autor první rozsáhlé mluvnice spisovné makedonštiny a první dějin makedonského jazyka **Blaže Koneski** (1921–1993).

Po časopiseckém panoramatu z poezie čtyř ruských a šesti českých básníků¹⁸ uvedl B. Koneski v druhé polovině padesátých let do makedonského kulturního prostředí kromě Mickiewiczovy Ódy na mládí také tři básně J. Słowackého, po dvou básních L. Staffa a J. Tuwima a jednu báseň Z. Krasiňského.¹⁹

Vrcholný básnický zjev makedonské literatury Blaže Koneski znal dobře jak dílo Mickiewiczovo, tak také Prešernovo. První dva sonety napsal však až počátkem šedesátých let. Teprve do sbírky Češmite (1984) zařadil deset sonetů, jež se vyznačují snytézou a lapidárností výrazu. „*Šestnáct sonetů Koneského si zaslouží studii, která by ukázala na místo sonetu v jeho bohatém a různorodém dtle a jež by potvrdila místo makedonského sonetu v širším evropském rámci,*“ napsal znalec jeho díla Milan Gjurčinov.²⁰

V malém městečku Struga na břehu Ochridského jezera se již více než tři desetiletí každoročně koncem srpna koná mezinárodní básnický festival, který vešel do povědomí milovníků vázaného slova ve světě pod názvem Stružské večery poezie. Struga již má svůj Dům poezie. Byl tam rovněž zřízen park, v němž každoroční laureáti Zlatého věnce zasazují strom.

Dvousté výročí narození Adama Mickiewicze podnítilo organizátory básnického festivalu ve Struze k vydání polsko-makedonského výboru z jeho tvorby *Śpiewy liryczne — Liski napevi*, který obsahuje *Ódu na mládí*, *Krymské sonety* a cyklus dalších sedmi básní *Nad wodą wielką i czystą*. Překladatelsky se na něm podíleli kromě B. Koneského další tři významní básníci a překladatelé: odchovanec polských vysokých škol a pilný překladatel z polštiny Petre Nakovski, vynikající básník a překladatel Gane Todorovski a plodný překladatel z novořecké a maďarské literatury Paskal Gilevski. Je to první makedonské knižní

¹⁷ Markovski V.: *Glamji i poroi*, Skopje 1992.

¹⁸ *Ruski poeti*, *Sovremenost*, roč. 7, čís. 9, Skopje 1957, *Češki poeti*, čas. *Mlada literatura*, roč. 7, čís. 10, Skopje 1957.

¹⁹ *Polski poeti*, *Sovremenost*, roč. 8, čís. 2, Skopje 1958. Viz též Koneski, B.: *Izbrani dela vo sedum knigi*, kn. 2, *Prepevi*, Skopje 1967, s. 115–128.

²⁰ Gjurčinov, M.: *Komparativni studii*, Skopje 1998, s. 169.

vydání Mickiewiczových veršů.²¹ Dvojjazyčný úvod k němu napsal polský ministr kultury Janusz Odrowąż-Pieniążek.

Organizátoři v roce 1998 vzdali Adamu Mickiewiczovi poctu také odhalením jeho busty v Parku poezie za účasti polského ministra kultury. Na podzim téhož roku byl v makedonském hlavním městě Skopji v rámci Dnů polské kultury recital *Balady a romance*, věnovaný právě 200. výročí narození A. Mickiewicze. Recitaci jeho veršů doprovázela klavírní hudba Fryderyka Chopina.

Tento přehled si nekladl za cíl analyzovat všechny překlady Mickiewiczových děl a všechny studie, stati a informativní články, které za uplynulá dvě století vznikly v makedonské literatuře. Chtěl pouze ukázat, že dílo polského básníka je dodnes živé a tvoří součást národního kulturního dědictví Makedonců.

---

²¹ Mickiewicz, A.: *Śpiewy liryczne — Lirski napevi*. Izbor Petre Nakovski, preveduvači B. Koneski, G. Todorovski, P. Nakovski i P. Gilevski, Skopje 1998.